

ALFRED KONIECZNY

Uniwersytet Wrocławski

Organizacja Służby Bezpieczeństwa SS na Śląsku

W badaniach nad organizacją i działalnością struktur nazistowskiego państwa stanu wyjątkowego, określanego często również mianem „państwa SS”, stosunkowo mało uwagi poświęcano dotąd formacji Służby Bezpieczeństwa SS, owej tajnej służby NSDAP i szkoły kierowniczej kadry policji bezpieczeństwa, tj. gestapo i policji kryminalnej. Jej początki sięgają 1931 r. Jej organizatorem i długoletnim szefem był Reinhard Heydrich. Od 1933 r. siecią tej formacji objęto całą Trzecią Rzeszę, gdzie analogicznie do struktury organizacyjnej Allgemeine SS jej placówkom kierowniczym nadano przyjętą tam numerację. Placówkami tymi były SD-Oberabschnitte, czyli nadodcinki Służby Bezpieczeństwa, oraz SD-Abschnitte i Unterabschnitte, czyli odcinki i pododcinki. Od 1934 r. notuje się przejście wielu konkurujących placówek, m.in. Urzędu Polityki Zagranicznej NSDAP, co prowadziło do wysunięcia się Służby Bezpieczeństwa na czoło wywiadowczych i informacyjnych służb NSDAP. Wprawdzie w następnych latach starała się też przejąć funkcje kontrolne państwa, jednak pozostała organem nazistowskiej partii.

Głównym celem Służby Bezpieczeństwa SS (Sicherheitsdienst, z oficjalnym skrótem SD) było poddanie społeczeństwa niemieckiego totalnej kontroli. Wkraczała jednak również w kompetencje gestapo i policji kryminalnej, co doprowadziło w 1937 r. do ściślejszego rozgraniczenia kompetencji tych struktur. Działaniem Służby Bezpieczeństwa zostało: obserwowanie przeciwników nazizmu, opracowywanie raportów o nastrojach społeczeństwa niemieckiego znanych jako „Meldungen aus dem Reich”, opiniowanie lojalności obywateli, zbieranie informacji zagranicznych poprzez kontakty z mniejszościami niemieckimi i sympatykami nazizmu, a także planowanie aktów sabotażowych, których przykładem jest atak na radiostację w Gliwicach w przededniu II wojny światowej¹.

¹ C. Zentner, F. Bedürftig (wyd.), *Das große Lexikon des Dritten Reiches*, München 1985, s. 537.

Personalne i merytoryczne powiązania między Służbą Bezpieczeństwa a policją bezpieczeństwa prowadziły z czasem do coraz wyraźniejszego zespolenia prac obu struktur. Znalazło to najpierw wyraz w powołaniu organu koordynacyjnego w postaci terytorialnych inspektorów policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa, a we wrześniu 1939 r. w zespoleniu Głównych Urzędów Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (Reichssicherheitshauptamt – RSHA). Rezultatem wcześniejszej już współpracy tych pionów była choćby organizacja grup operacyjnych policji bezpieczeństwa (Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei) do agresji przeciwko państwu polskiemu we wrześniu 1939 r., a później budowa placówek policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa w Generalnym Gubernatorstwie oraz innych obszarach okupowanych przez Rzeszę².

Wiedza o organizacji i działalności służby bezpieczeństwa SS na Śląsku jest bardzo znikoma; nie podejmowano dotąd badań nad jej genezą i rolą w kształtowaniu policji politycznej prowincji śląskiej, nad jej strukturą i zachodzącymi w niej zmianami, jej kadrami oraz działalnością. W tej sytuacji poniższe uwagi należy traktować jedynie jako wprowadzenie do zasygnalizowanej problematyki. Ich podstawę źródłową stanowią informacje, zaczerpnięte z wewnętrznego biuletynu „Befehlsblatt des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD” z lat 1940–1945³ oraz przekazy z dostępnych dokumentów archiwalnych.

W strukturze SS prowincja śląska stanowiła Nadodcinek Południowy Wschód (SS-Oberabschnitt Südost). Jego sztab mieścił się we Wrocławiu przy ówczesnej Ebereschenallee 14–16 (dziś ul. Jarzębinowa). Zgodnie z przyjętym w Trzeciej Rzeszy modelem organizacyjnym na obszarze Śląska utworzono jeden z 10 nadodcinków Służby Bezpieczeństwa o pochodnym od struktury SS terytorialnym oznaczeniu – SD-Oberabschnitt Südost. Jego sztab mieścił się początkowo we Wrocławiu przy ówczesnej Friedrich-Hebbel-Strasse 1/3 (dziś ul. Kutnowska), następnie przeniesiono go na Hohenzollernstrasse 159 (dziś ul. Sudecka). Szefem placówki pod koniec 1935 r. był SS-hauptsturmführer Ernst Müller. Czy miał poprzedników, nie wiadomo.

Nadodcinek SS Południowy Wschód obejmował trzy odcinki SS, którym odpowiadały odcinki służby bezpieczeństwa o tej samej numeracji. I tak Odcinek SD VI mieścił się w Legnicy przy Goldbergstrasse 75, jego szefem był SS-untersturmführer Gustav Hayn; Odcinek XXI umieszczono w Świebodzicach w Rynku pod nr 1/2, na czele z SS-oberscharführerem Walterem; Odcinek XXIV usytuowano w Opolu przy Sedanstrasse 6, gdzie kierownikiem został SS-man Helmut Schapmeier⁴. Odcinki podlegały centrali SD w Berlinie – Sicherheitsamt, która

² A. Ramme, *Der Sicherheitsdienst der SS. Zu seiner Funktion im faschistischen Machtapparat und im Besatzungsregime des sogenannten Generalgouvernement Polen*, Berlin 1970.

³ Befehlsblatt zaczął ukazywać się 11 maja 1940 r.; ostatni znany autorowi numer pochodzi z 26 marca 1945 r. Wydawcą był Wydział II Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy.

⁴ Bundesarchiv Koblenz, zespół Reichssicherheitshauptamt, sygn. R 58/241, s. 45–48 – Übersicht über die SD-Oberabschnitte und die SD-Abschnitte (stan z 5 grudnia 1935 r.).

od 1936 r. została przemianowana na SD-Hauptamt; jej szefem był SS-gruppenführer Reinhard Heydrich.

W celu konsolidacji działań policji bezpieczeństwa i zespolenia ich z zadaniami instancji administracyjnych i wojskowych zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych z 20 września 1936 r. ustanowiono w poszczególnych okręgach wojskowych inspektorów policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa (Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD – IdS).

Stanowiska te powierzano z reguły funkcjonariuszom SD. W śląskim VIII okręgu wojskowym inspektorem został 30-letni SS-oberführer Arpad Wigand⁵. Niedługo potem dokonano też zmian na kierowniczych stanowiskach w śląskich odcinkach SD. Kierownik wrocławskiego odcinka Ernst Müller, niedawno awansowany do stopnia SS-sturmbannführera, zachowując zrazu zajmowane stanowisko, został bodaj pod koniec 1936 r. szefem sztabu śląskiego okręgu Związku Niemieckiego Wschodu (Stabsleiter des BdO), a w następnym roku także szefem sztabu Urzędu do Spraw Granicznych okręgowego kierownictwa NSDAP (Stabsführer des Gaugrenzlandamtes)⁶. Nowe zakresy działania, które nie okazały się zresztą dlań satysfakcjonujące⁷, spowodowały w połowie 1937 r. odwołanie go ze stanowiska kierownika placówki SD i powołanie na jego miejsce SS-hauptsturmführera Wilhelma Günthera⁸, wkrótce awansowanego do stopnia SS-sturmbannführera. Pomimo awansu nie zdołał jednak utrzymać się zbyt długo na tym stanowisku. 3 maja 1938 r. inspektor policji bezpieczeństwa Wigand powiadomił prezydentów rejencji śląskich, iż z dniem 20 kwietnia przejął ostatecznie kierownictwo Nadodcinka Południowy Wschód Służby Bezpieczeństwa SS⁹. Wynikałoby z tej enuncjacji, że już wcześniej był bądź komisarycznym szefem placówki, bądź też pełnił w niej jedynie obowiązki szefa. Jego zastępcą został uprzedni kierownik placówki

⁵ A. Wigand urodził się 13 stycznia 1906 r., członek NSDAP nr 30 682, SS nr 2999. We Wrocławiu pozostał do lutego 1941 r., kiedy po krótkim oddelegowaniu do RSHA wyznaczono go na stanowisko dowódcy SS i policji w dystrykcie warszawskim; od 1942 r. ponownie w RSHA. W jego wrocławskim sztabie zrodził się plan utworzenia obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu.

⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej 865 i 897, wiele pism E. Müllera w tym charakterze.

⁷ *Ibidem*, 865, fol. 116, pismo E. Müllera z 23 sierpnia 1937 r. z charakterystyką osób z kierownictwa BdO i Gaugrenzlandamtu: „[...] Aus der Angelegenheit B.d.O. möchte ich mich tatsächlich heraushalten. Mir sind Dinge dort viel zu undurchsichtig, und ich habe Kummer, dass ich mir für den Fall, dass Reichsführer-SS tatsächlich genehmigt, dass ich den Bund übernehme, mir bestimmt dort das Genick breche.

Ich Glaube auch Dir empfehlen zu müssen, Dich vor der Hand nur recht vorsichtig an die Dinge heranzumachen, denn die Leute, die dort oben herumsitzen, haben eine unangenehme Eigenschaft: Normalerweise arbeiten sie nicht allzuviel und leisten im Aufbau wenig oder gar nichts. Handelt es sich aber um einen Posten, dann entwickeln sie eine höchst eigentümliche Tüchtigkeit und Geschicklichkeit und sind sehr unangenehme Gegner und Zeitgenossen. Ich fürchte daher, dass es noch zu ziemlich üblen persönlichen Stänkereien und moralischen Fusstritten kommt”.

⁸ Zmiana ta nastąpiła między 16 czerwca i 23 sierpnia 1937 r.

⁹ Archiwum Państwowe w Opolu, Rejencja Opolska – Wydział I 1963, fol. 547.

Günther. Kierownictwo wydziału I placówki do spraw administracyjno-prawnych powierzono SS-sturmbannführerowi Paulowi Eckemu.

W Opolu, gdzie status placówki SD obniżono wcześniej do rangi pododcinka (SS-Unterabschnitt), kierownictwo objął SS-sturmbannführer Beckert, a jego zastępcą został SS-untersturmführer Joachim Nehring¹⁰, już wkrótce awansowany do stopnia SS-hauptsturmführera. W Legnicy na czele placówki pojawił się SS-obersturmbannführer Otto Somann, przeniesiony w maju 1940 r. na szefa śląskiego odcinka kierowniczego¹¹, jak od września 1939 r. brzmiała nazwa dotychczasowych nadodcinków. Wrocławskiemu inspektorowi policji bezpieczeństwa podlegał w tym czasie jeszcze odcinek SD w Opawie, natomiast odcinek w Świebodzicach uległ zapewne już znacznie wcześniej likwidacji.

W czerwcu 1939 r. placówka SD w Opolu, ponaglana przez zastępcę szefa kierowniczego odcinka we Wrocławiu Günthera, pracowała intensywnie nad sporządzeniem wykazów osób przewidzianych do aresztowania podczas ataku Trzeciej Rzeszy na Polskę. Już w pierwszym rzucie przedłożono listy obejmujące aż 62 miejscowości z nazwiskami byłych działaczy plebiscytowych i uczestników powstań śląskich, których następnie zapewne włączono do specjalnej księgi gończej Polaków – „Sonderfahndungsbuch Polen”, służącej grupom operacyjnym przy akcji pacyfikacyjnej w Polsce we wrześniu i październiku 1939 r. Prace nad kompletowaniem list koordynował we Wrocławiu kierownik wydziału III (wywiadowczego) nadodcinka SS-hauptsturmführer Hermann Ling¹².

Poszczególnym odcinkom SD podlegały w zasadzie na szczeblu powiatowym placówki zamiejscowe – Außenstellen, niekiedy także główne placówki zamiejscowe – Hauptaußenstellen. Ich faktyczna liczba na Śląsku oraz rozmieszczenie w obrębie odcinków są nieznane. Jest jednak mało prawdopodobne, by instalowano je w każdym powiecie. Wiadomo, że placówki zamiejscowe istniały w Kłodzku, Świdnicy, Głogowie, Cieszynie, Kluczborku; znany jest też fakt, że dla powiatów Grodków i Nysa utworzono wspólną placówkę z siedzibą w Grodkowie, którą w lipcu 1944 r. przeniesiono do Nysy, a kierownikiem mianowano SS-untersturmführera Wilhelma Kirchsteina¹³.

Po utworzeniu w październiku 1939 r. rejencji katowickiej z włączonych do prowincji śląskiej terenów polskich stosownie do rozkazu z 14 listopada 1939 r. zdecydowano o utworzeniu Odcinka SD w Katowicach¹⁴. Sieć podległych placówek zamiejscowych miał zaaprobować szef policji bezpieczeństwa po przedstawieniu wniosków przez wrocławskiego inspektora tejże policji. Sieć ta jest nieznana, wiadomo jednak, że w Gliwicach utworzona została główna pla-

¹⁰ *Ibidem*, fol. 667. Nehring miał legitymację SS nr 107 403.

¹¹ Befehlsblatt, nr 3 z 25 maja 1940 r. Po odwołaniu z Wrocławia został inspektorem policji bezpieczeństwa w Wiesbaden.

¹² B. Dubiel, *Wrzesień 1939 na Śląsku*, Katowice 1960, s. 34–40.

¹³ Befehlsblatt, nr 28 z 27 lipca 1944 r.; nr 40 z 30 września 1944 r.

¹⁴ Bundesarchiv Koblenz, R 58/241, s. 213–219 – Befehl für den SD Nr. 57/39: Organisation des SD in den Ostgebieten des Reiches.

cówka zamiejscowa, której kierownictwo powierzono w październiku 1944 r. SS-hauptsturmführerowi Philippowi Buschowi¹⁵.

1 kwietnia 1941 r. weszła w życie ustawa o podziale Śląska na prowincje Dolny Śląsk i Górny Śląsk. W związku z tą reformą administracyjną rejencyjne placówki gestapo i policji kryminalnej w Katowicach zostały podniesione do rangi placówek kierowniczych. W ślad za tą reorganizacją okólnikiem Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy z 6 czerwca 1941 r. przekształcono również Odcinek SD w Katowicach w odcinek kierowniczy¹⁶. Kierownikiem placówki, początkowo tylko pełniącym obowiązki, mianowano SS-sturmbannführera Oskara Podlicha; pełne prawa kierownicze nadano mu dopiero w marcu 1943 r.¹⁷ Tym samym okręg wrocławskiego odcinka kierowniczego został ograniczony do rejencji wrocławskiej i legnickiej, gdyż odcinek Opole znalazł się w okręgu katowickiej placówki. Na stanowisku kierownika wrocławskiej placówki zaszła wówczas także zmiana, jej nowym szefem został SS-sturmbannführer Karl-Heinz Bendt¹⁸, awansowany wkrótce do stopnia SS-obersturmbannführera.

Po powyższej reorganizacji do wyjaśnienia pozostałaby pozycja odcinka w Opawie, mianowicie: czy nadal pozostał w okręgu wrocławskiego odcinka kierowniczego, czy też został włączony do okręgu katowickiego odcinka kierowniczego. Okólnik RSHA z 6 czerwca 1941 r. wyjaśnił jedynie, iż podobnie jak placówki gestapo i policji kryminalnej odcinek SD pozostaje nadal w okręgu inspektora policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa we Wrocławiu. Sytuacja ta trwała do 1944 r., kiedy w związku z ujednoczeniem struktur okręgowych NSDAP i SS, stosownie do zarządzenia szefa policji bezpieczeństwa z 1 czerwca tego roku, rejencja opawska została wyłączona z okręgu wrocławskiego inspektora i wraz z powiatami Broumov (Braunau), Vrchlabi (Hohenelbe) i Trutnov (Trautenau) z okręgu odcinka w Libercu (Reichenberg) została włączona do okręgu działania dowódcy policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa w Pradze¹⁹. Skromną rekompensatą za ten ubytek było przejęcie przez wrocławskiego inspektora powiatu Hoyerswerda na Łużycach, należącego dotąd do okręgu inspektora w Dreźnie, aczkolwiek powiat ten pod względem administracyjnym należał przecież do rejencji legnickiej.

W miarę rozszerzania się agresji militarnych Trzeciej Rzeszy na coraz to nowe obszary rosło też zapotrzebowanie na funkcjonariuszy policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa przy budowie struktur aparatu okupacyjnego. Już przy formowaniu grup operacyjnych policji bezpieczeństwa w 1939 r. sięgnięto po kadry z placówek policji kryminalnej, gestapo i SD na Śląsku, które po zakończeniu

¹⁵ Befehlsblatt, nr 45 z 4 listopada 1944 r.

¹⁶ *Ibidem*, nr 22 z 14 czerwca 1941 r. – Umwandlung des SD-Abschnitts Kattowitz in einen SD-Leitabschnitt.

¹⁷ *Ibidem*, nr 43 z 1 listopada 1941 r.; nr 13 z 20 marca 1943 r.

¹⁸ Zob. przypis 16.

¹⁹ Bundesarchiv Koblenz, R 58/241, s. 388; por. też *ibidem*, s. 309.

kampanii wrześniowej w znacznej mierze nie powróciły już do swych macierzystych jednostek, lecz zostały wykorzystane do organizacji policji bezpieczeństwa na terenach włączonych do Rzeszy i w Generalnym Gubernatorstwie. Nowe kontyngenty trzeba było dostarczyć po ataku na Norwegię, Belgię, Holandię, Francję, Jugosławię i Grecję, jeszcze inne dla formacji Waffen-SS i jednostek tajnej policji polowej. Wszystko to uszczuplało i osłabiało kadre w placówkach na terenie Rzeszy i z czasem zrodziło myśl, by zawiesić niektóre spośród nich na czas wojny lub obniżyć ich status organizacyjny.

Stało się to tym bardziej aktualne, kiedy w 1941 r. rozpoczęto formowanie kolejnych grup policji bezpieczeństwa do agresji na Związek Radziecki. Poprawie stanu kadry służyły też kursy dla kandydatów na etatowych funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa prowadzone w październiku i listopadzie 1940 r. w ośrodkach szkoleniowych SD w Bernau i Fuldzie. Zaliczyło je z pomyślnym wynikiem 5 osób z odcinka Katowice, 4 z odcinka Legnica i 2 z odcinka Wrocław²⁰.

30 maja 1941 r. szef policji bezpieczeństwa i SD R. Heydrich zwrócił się do wyższych dowódców SS i policji z zapowiedzią zamierzonego zawieszenia niektórych placówek gestapo i służby bezpieczeństwa, podając w ogólnikowej formie uzasadnienie takiego zabiegu²¹. Okólnik z tego samego dnia, skierowany do wszystkich placówek policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa, a sygnowany przez zastępcę Heydricha Brunona Streckenbacha, umożliwił realizację tego zamierzenia. Decyzja o zawieszeniu wchodziła w życie 1 lipca 1941 r. i obowiązywać miała do końca wojny. W przypadku zawieszanych odcinków SD następowało ich przekształcenie w niższe rangą główne placówki zamiejscowe, podporządkowane wraz z dotychczasowymi placówkami zamiejscowymi jednemu z kierowniczych odcinków lub odcinków; ich obowiązek składania bezpośrednich raportów do RSHA nie ulegał zmianie. Zadania kierowników zawieszonych odcinków jako informatorów gauleiterów NSDAP przechodziły na kierowników odcinków przejmujących, natomiast szefowie nowych głównych placówek zamiejscowych mieli zostać wykorzystani jako łącznicy do kontaktów z owymi gauleiterami²².

Na Śląsku decyzja ta dotknęła odcinki SD w Legnicy i Opolu. Pierwszy z nich został podporządkowany kierowniczemu odcinkowi we Wrocławiu, drugi natomiast jego odpowiednikowi w Katowicach. Szef odcinka w Katowicach SS-sturmabführer Nehring powiadomił o zapadłej decyzji prezydenta rejencji opolskiej pismem z 8 lipca 1941 r.²³ Poinformował ponadto, że szef opolskiej placówki SS-hauptsturmführer Friedrich Kallbach²⁴ jest przewidziany jako łącz-

²⁰ Befehlsblatt, nr 27 z 9 listopada i nr 28 z 16 listopada 1940 r.

²¹ Archiwum Państwowe w Opolu, Rejencja Opolska – Wydział I 1963, fol. 231.

²² *Ibidem*, fol. 233 i n.

²³ *Ibidem*, fol. 237.

²⁴ 9 listopada 1943 r. awansowany do stopnia SS-sturmabführera. W SS miał legitymację nr 272 324. W kwietniu 1944 r. przeniesiony do Würzburga, gdzie powierzono mu stanowisko kierownika głównej placówki zamiejscowej.

nik z rejencją. Wyjaśnił też, że sprawy prowadzone przez SD w powiatach włączonych w 1939 r. do rejencji opolskiej (Blachownia, Lubliniec i Zawiercie) będą opracowywane przez odcinek kierowniczy w Katowicach za pośrednictwem placówki zamiejscowej w Lublińcu.

Reorganizacja ta pociągnęła za sobą zapewne także odpowiednie przesunięcia personalne. Wiadomo, że były szef odcinka w Opawie SS-sturmbannführer August Meier (Meyer) dopiero co na początku 1941 r. przeniesiony na analogiczne stanowisko do Legnicy²⁵, został teraz skierowany do odcinka kierowniczego we Wrocławiu, skąd po roku został odkomenderowany do grupy operacyjnej C jako szef komanda 4b²⁶. Z Katowic odszedł niebawem szef placówki SS-sturmbannführer Joachim Nehring prawdopodobnie także do któregoś z oddziałów operacyjnych policji bezpieczeństwa działających na terenie Związku Radzieckiego, gdzie w kwietniu 1943 r. poniósł śmierć²⁷. Jak już wspomniano, nowym szefem w Katowicach został SS-sturmbannführer Oskar Podlich.

Od czasu ataku Trzeciej Rzeszy na Związek Radziecki notuje się raz po raz wypadki śmiertelne funkcjonariuszy śląskich placówek służby bezpieczeństwa w akcjach poza granicami kraju. I tak w czerwcu 1941 r. poległ SS-unterscharführer Wolfgang Schroller z odcinka Wrocław, w lipcu SS-oberscharführer Ulrich Ernold z tegoż odcinka, w sierpniu SS-hauptscharführer Fritz Mielert i SS-untersturmführer Kurt Pfennig także z odcinka Wrocław, we wrześniu SS-hauptscharführer Alfred Scholz, w styczniu 1942 r. SS-oberscharführer Günter Schalow i SS-obersturmführer Eduard Spletter, w lutym SS-man dr Adolf Liepelt, także jak poprzednicy z odcinka Wrocław, w kwietniu SS-sturmmann Bernhard Tomczak z placówki legnickiej, w maju 1943 r. SS-scharführer Konrad Heinssen z odcinka Wrocław, w lipcu SS-untersturmführer Erhard Böhm z tegoż odcinka, w sierpniu SS-obersturmführer Rudolf Prasser z tegoż odcinka, w styczniu 1944 r. SS-untersturmführer Siegfried Schmidt z odcinka Katowice, w lutym SS-untersturmführer Rolf Emig także z odcinka Katowice itd.²⁸

Skąpe przekazy źródłowe nie pozwalają na obecnym etapie badań wskazać na wszystkie zmiany na stanowiskach kierowniczych w śląskich placówkach SD. Wiadomo jednak np., iż w styczniu 1944 r. dokonała się zmiana na stanowisku szefa wrocławskiego Leitabschnitt. Pełniący tę funkcję zastępczo i komisarycznie SS-hauptsturmführer Schlünzen, wcześniej referent SD we wrocławskim nadodcinku SS, ustąpił miejsca 44-letniemu SS-obersturmbannführerowi dr. Ernstowi Kahowi, dotychczasowemu zastępcy komendanta policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa w dystrykcie warszawskim²⁹. Kierownictwo głównej placówki zamiejscowej w Opolu powierzone zostało wówczas SS-untersturmführerowi

²⁵ Befehlsblatt, nr 8 z 1 marca 1941 r.

²⁶ *Ibidem*, nr 32 z 25 lipca 1942 r.

²⁷ *Ibidem*, nr 28 z 12 czerwca 1943 r.

²⁸ Informacje o stratach zamieszczano w kolejnych numerach Befehlsblatt.

²⁹ Befehlsblatt, nr 2 z 15 stycznia 1944 r.; A. Ramme, *op. cit.*, s. 265.

Paulowi Müllerowi³⁰. Nieco wcześniej kierowanie Außenstelle w Katowicach objął Oskar Geigle³¹. Jesienią 1944 r. szefostwo głównej placówki zamiejscowej w Gliwicach objął SS-hauptsturmführer Philipp Busch³². Z innych nominacji na obszarze Śląska wymienić można przykładowo skierowanie w marcu 1941 r. SS-hauptsturmführera Fleischmanna do odcinka Katowice celem nadzorowania akcji przesiedleńczej na Górnym Śląsku³³, nominację SS-hauptsturmführera Selgrada na stanowisko szefa kadr w inspektoracie policji bezpieczeństwa we Wrocławiu z maja 1941 r.³⁴, nominację SS-obersturmführera Hansa von Bassewitsza na członka sztabu i adiutanta inspektora policji bezpieczeństwa we Wrocławiu z sierpnia tegoż roku³⁵, nominację SS-untersturmführera Helmuta Krügera na komisarycznego szefa głównej placówki zamiejscowej Wrocław³⁶ oraz SS-untersturmführera Kurta Sartora jako kierownika innej placówki zamiejscowej okręgu wrocławskiego we wrześniu 1942 r.³⁷, podobnie jak SS-untersturmführera Horsta Lücka do dalszej placówki zamiejscowej w grudniu tego roku³⁸. Z okręgu katowickiego znana jest nominacja SS-hauptscharführera Herberta Schittinga na szefa jednej z placówek zamiejscowych w kwietniu 1943 r.³⁹ oraz SS-untersturmführera Paula Müllera na podobne stanowisko w listopadzie tegoż roku⁴⁰. Z roku 1944 warto odnotować przeniesienie szefa głównej placówki zamiejscowej w Opolu Friedricha Kallbacha na analogiczne stanowisko w Würzburgu i skierowanie na jego miejsce SS-untersturmführera Paula Müllera⁴¹.

Wraz ze zbliżaniem się frontu wschodniego do granic Trzeciej Rzeszy następowała koncentracja sił policyjnych na zagrożonych obszarach, przejawiająca się najpierw w przekształcaniu inspektoratów policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa w dowództwa tych pionów. Na Śląsku modyfikację tę wprowadzał okólnik szefa policji bezpieczeństwa z 5 października 1944 r. W ślad za tym poszło rozwiązanie samodzielnych dotąd placówek gestapo i policji kryminalnej w obu prowincjach i zespolenie ich w placówkach komendantów policji bezpieczeństwa (Kommandeur der Sicherheitspolizei – KdS) we Wrocławiu i Katowicach. Placówki SD nie weszły początkowo w skład nowych struktur, nastąpiło to dopiero na początku 1945 r., kiedy na Dolnym Śląsku utworzono dwie komendatury po-

³⁰ Befehlsblatt, nr 6 z 12 lutego 1944 r.

³¹ *Ibidem*, nr 1 z 9 stycznia 1944 r. W listopadzie 1944 r. placówkę wykreślono ze spisu placówek SD.

³² *Ibidem*, nr 45 z 4 listopada 1944 r.

³³ *Ibidem*, nr 12 z 29 marca 1941 r.

³⁴ *Ibidem*, nr 21 z 7 czerwca 1941 r.

³⁵ *Ibidem*, nr 31 z 16 sierpnia 1941 r.

³⁶ *Ibidem*, nr 43 z 26 września 1942 r.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, nr 54 z 5 grudnia 1942 r.

³⁹ *Ibidem*, nr 18 z 17 kwietnia 1943 r.

⁴⁰ *Ibidem*, nr 53 z 13 listopada 1943 r.

⁴¹ *Ibidem*, nr 6 z 12 lutego 1944 r.; nr 16 z 15 kwietnia 1944 r.

licji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa, osobno dla sił pozostających w „Festung Breslau” i osobno dla Dolnego Śląska. Szefem pierwszej pozostał zapewne SS-obersturmbannführer dr Wilhelm Scharpwinkel⁴². Całością działań policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa na Śląsku w ostatnich miesiącach istnienia Trzeciej Rzeszy kierował SS-obersturmbannführer Karl-Heinz Stossberg, były szef placówki gestapo w Poznaniu, a ostatnio dowódca policji bezpieczeństwa we Francji⁴³.

Służba bezpieczeństwa SS jako wewnętrzny wywiad NSDAP działała w terenie przede wszystkim przy pomocy licznych mężów zaufania (Vertrauens-Mann – VM), którzy stosownie do udzielanych im instrukcji zbierali informacje o aktualnych nastrojach niemieckiego społeczeństwa czy reakcjach na wydarzenia polityczne w kraju i za granicą oraz na frontach II wojny światowej. Analizowano je następnie i opracowywano w raportach do SD-Hauptamt, a później wydziału III Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy. Ich najistotniejsze elementy przejmowano następnie do okresowych sprawozdań sytuacyjnych „Meldungen aus dem Reich”. Ich analiza pod kątem sytuacji na Śląsku czeka wciąż na badacza.

Die Organisation des Sicherheitsdienstes der SS in Schlesien

Zusammenfassung

Der Aufbau des Sicherheitsdienstes der SS (SD) im Dritten Reich stützte sich auf der territorialen Ebene auf den organisatorischen Rahmen der Allgemeinen SS und bestand dementsprechend aus den Oberabschnitten, Abschnitten und deren Außenstellen. Schlesien bildete den SD-Oberabschnitt Südost mit anfangs 3 Abschnitten in Liegnitz, Freiburg und Oppeln. Nach der Bildung des Regierungsbezirkes Kattowitz entstand dort 1939 ein weiterer SD-Abschnitt, der nach der Teilung Schlesiens in die Provinzen Nieder- und Oberschlesien 1941 in einen Oberabschnitt umgewandelt wurde. In demselben Jahre erfolgte aus Gründen der Verwaltungsvereinfachung und dem steigenden Personaldefizit eine Suspendierung der Abschnitte Liegnitz und Oppeln auf Kriegsdauer. Kurz vor dem Zusammenbruch des Dritten Reiches erfolgte noch die Zusammenlegung der bisher selbständigen Dienststellen der Gestapo, Kriminalpolizei und des SD in Kommandeurstellen der Sicherheitspolizei und des SD. Neben dem bislang nur fragmentarisch bekannten Aufbau des SD in Schlesien werden auch die führenden Männer desselben genannt.

⁴² Por. A. Konieczny, *Organizacja i działalność wrocławskiego gestapo w latach 1933–1945*, Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, t. 23, Warszawa 1971, s. 30.

⁴³ Befehlsblatt, nr 42 z 14 października 1944 r.